

Universitatea "Babeş-Bolyai", Cluj-Napoca

Facultatea de Istorie și Filosofie

Școala Doctorală Istorie, Cultură, Civilizație

**Populație și modernizare:
Școala clujeană de eugenie în perioada interbelică**

- Rezumat -

Coordonator:

Prof. Univ. Dr. Ioan Bolovan

Doctorand:

Monica Lucreția MATEI (STOICA)

2014

CUPRINS

Considerații introductive

Cap. I. EUGENIA PE PLAN MONDIAL - SCURTĂ PREZENTARE ISTORICĂ

- 1.1. *Eugenie – definiții, teorii și concepte*
- 1.2. *Originile problemelor eugenice – între istorie și istoriografie*
- 1.3. *Eugenistii secolelor XVIII-XIX*
- 1.4. *Teorii eugenice în secolul XX*
- 1.5. *Probleme eugenice și ideologia comunistă: URSS – România*

Cap. II. ANTECEDENTELE EUGENIEI ÎN TRANSILVANIA PÂNĂ ÎN ANUL 1918

- 2.1. *Transilvania – de la politică și economie, la societate și cultură. Cadrul apariției ideilor eugenice*
- 2.2. *Premise ale mișcării eugenice*
- 2.3. *Idei eugenice în plin proces de modernizare (secolul XIX și început de secol XX)*
- 2.4. *Constante ale discursului eugenic*

Cap. III. EUGENIA LA UNIVERSITATEA DIN CLUJ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

- 3.1. *Două centre ale mișcării eugenice din România: București și Cluj*
- 3.2. *Facultatea de Medicină din Cluj și rolul acesteia în mișcarea eugenică din România*
 - 3.2.1. *Portrete în timp. Personalități ale școlii medicale clujene*

3.2.2. Cursuri

3.2.3. Concluzii

3.3. *Mijloace de propagare a ideilor eugeniste: broșurile*

Cap. IV. BULETINUL EUGENIC ȘI BIOPOLITIC. STUDIU DE CAZ

4.1. *Apecte generale. Introducere*

4.2. *Buletin Eugenic și Biopolitic – prezentare generală*

4.3. *Buletin Eugenic și Biopolitic - analiză de conținut, indice tematic și interpretare grafică*

4.3.1. Asistența socială

4.3.2. Statutul femeii

4.3.3. Condiția tinerei generații (copiii)

4.3.4. Legislație. Regulamente

4.3.5. Demografie. Studiul populației. Teoria biologică privind populația

4.3.6. Sănătatea publică

4.3.7. Educația

4.3.8. Eugenie. Biopolitică. Ereditate

4.3.9. Teoria evoluției

4.3.10. Problema rasială

Concluzii

ANEXE *Indice cronologic și tematic al articolelor regăsite în revista Buletin Eugenic și Biopolitic*

Bibliografie

Cuvinte cheie: eugenie, Transilvania, *Buletin Eugenic și Biopolitic*, profesori, Facultatea de Medicină din Cluj, igienă, biopolitică, ereditate, demografie, educație.

În istoriografia noastră, fenomenul eugenic a fost tratat din multiple perspective atât înainte, cât și după 1989. Dacă în timpul regimului comunist abordările au fost mai degrabă ideologizate, mai ales din perspectivă medicală, după revoluția din decembrie 1989 s-au înregistrat câteva studii punctuale, mai cu seamă din punct de vedere demografic. Reținem ca o contribuție semnificativă cercetarea Mariei Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, Editura Polirom, 2005.

Realizarea prezentei cercetări a avut ca punct de plecare tocmai lucrarea Mariei Bucur, în cadrul căreia a fost doar schițată contribuția școlii clujene de eugenie la dezbaterile de idei medicale și demografice din România interbelică. Prin demersul nostru am urmărit să realizăm o abordare de tip monografic a tuturor celor care în cadrul Institutului de Igienă socială din cadrul Universității clujene, în paginile revistei *Buletinul Eugenic și Biopolitic* ori la clinică au ilustrat curentul eugenist din Cluj.

Analiza tematică a periodicului clujean *Buletin Eugenic și Biopolitic* ne-a oferit posibilitatea de a contura imaginea școlii eugenice care s-a dezvoltat în urbea de pe Someș.

Spectrul unei deteriorări a rasei umane, amenințarea unei „degenerări demografice” i-a făcut pe specialiștii din diferite domenii ale științei și medicinei să propună strategii de regenerare a societății. Adoptarea politicilor populaționiste a fost un episod extrem de important în istoria statelor moderne, într-un moment în care s-a început aplicarea ideilor științifice la politicile sociale. Odată cu debutul secolului XX, politicieni din mai toată Europa au împărtășit credința că statul, pe baza acumulărilor științifice din biologie, medicină sau eugenie trebuia să intervină în viața privată a cetățenilor pentru a promova schimbările biologice și sociale dorite. În fruntea acestor gen de dezbateri referitoare la degenerarea demografică s-au aflat eugeniștii. Istoria eugeniei este asociată de numele lui Francis Galton (vărul lui Charles Darwin), care a introdus noua disciplină, descriind eugenia ca o știință a cărei aplicație socială ar duce la o îmbunătățire a umanității. Conform lui Galton, eugenia ar fi studiul factorilor care prin control social ar ameliora calitățile umane rasiale. El a susținut că societatea nu trebuie să lase evoluția la voia întâmplării, ci dimpotrivă, oamenii de știință

trebuie să ajute guvernele să implementeze măsuri care să vizeze ameliorări biologice pentru oameni.

Eugenia a devenit astfel o fațetă a unui fenomen, curent de idei, mult mai larg, care tindea să influențeze politicile sociale și publice ale statelor. Secolul XX, mai cu seamă, a fost martorul unor manifestări extreme în materie de eugenie și demografie, mai ales în privința controlului politic al comportamentului reproductiv (sunt cunoscute excesele regimului nazist din Germania ce au compromis eugenia).

Apariția termenului de eugenie s-a materializat ca atare în România pe parcursul secolului al XX-lea, când statul a încercat prin diferite legi și norme să modernizeze și să aducă societatea la un nivel ridicat de civilizație, asemenea statelor dezvoltate occidentale. „Pretextul” apariției termenului de „eugenie” în mentalitatea românească a fost izbucnirea Primul Război Mondial și în mod particular efectele generate de acest conflict care a zdruncinat omenirea.

Aceste idei au început să câștige din ce în ce mai mult teren în perioada anterioară Primului Război Mondial și în România, pe măsură ce grija pentru cantitate, dar și calitatea optimă a populației a crescut, însă ele au făcut carieră în perioada interbelică.

Sursele reprezintă și ele un palier important în cadrul lucrării noastre. Pentru a da contur temei *Populație și modernizare: școala clujeană de eugenie în perioada interbelică* am folosit atât surse editate, cât și surse inedite. Principala sursă a fost publicația periodică *Buletin Eugenic și Biopolitic*, alături de care am consultat, pentru a putea oferi o imagine cât mai exhaustivă, fonduri de la Arhivele Naționale ale Statului, Direcția Județeană Cluj, dar și o bogată bibliografie. Fondurile *Institutului de Igienă socială, Universitatea Regele Ferdinand-Cluj, Facultatea de Medicină și Farmacie din Cluj, Fond personal dr. Iuliu Moldovan* ne-au completat informațiile despre personalitățile clujene care au ilustrat, prin preocupările științifice și prin activitățile efective de la clinicile universitare, știința eugenică. Același material arhivistic ne-a oferit datele despre disciplinele de învățământ, cursurile și seminariile cu aplicabilitate eugenică și ponderea lor în ansamblul pregătirii studenților.

Pentru a surprinde mentalitatea epocii, dar și pentru a trasa antecedentele eugeniei în Transilvania am recurs și la periodicele vremii. Astfel, în demersul nostru, pe lângă istoriografia problemei, am utilizat ziare precum: *Libertatea, Gazeta Poporului, Telegraful Român, Gazeta Transilvaniei, Tinerimea Română, Amicul Familiei, Răvașul, Deșteptarea, Românul, Drapelul, Foaia Poporului, Minerva, Tribuna, Observatorul*.

În primii ani de după Primul Război Mondial, un larg cerc de specialiști au contribuit la publicarea unor broșuri cu teme variate, adresate lumii satelor. A fost și cazul seriei de broșuri editate sub îndrumarea profesorului Ioan Simionescu, la București. Structurată pe patru serii, publicația era sugestiv intitulată *Cunoștințe folositoare*. În cadrul acesteia, seria B, cu subtitlul *Sfaturi pentru gospodari*, era adresată țăranilor. Comitetul de redacție sublinia clar importanța acesteia în peisajul istoriografic românesc, deoarece acoperea un mare gol în publicistica românească, lipsită de lucrări de popularizare a științei. Totodată era reliefat și publicul țintă, respectiv locuitorii satelor, cei care nu aveau posibilitatea de a afla informații decât prin intermediul presei¹. Publicația avea un număr fix de pagini și avea o periodicitate săptămânală. Temele abordate vizau problemele cu care se confruntau țăranii, precum: gospodăria, sănătatea, grădinăritul și creșterea animalelor.

De asemenea, pentru a întregi cercetarea noastră, am studiat și diverse lucrări editate, care ne-au ajutat să ne facem o imagine de ansamblu asupra problematicii noastre. De la studii generale, ne-am îndreptat atenția asupra lucrărilor care au abordat ideea de eugenie pe plan mondial, pentru a putea realiza o comparație cu spațiul autohton.

Prezentarea lucrării.

Lucrarea este structurată pe patru capitole, prefațate de o introducere și finalizată prin concluziile aferente. Bibliografia utilizată completează demersul de față. Anexele care însoțesc cercetarea reprezintă indicele tematic și cronologic al *Buletinului Eugenic și Biopolitic*.

Așadar, cercetarea noastră a pornit de la realizarea unui indice bibliografic tematic al *Buletinului Eugenic și Biopolitic*. Pornind de la materialele publicate în periodicul menționat am conturat apoi imaginea „școlii eugenice” clujene, prin completarea informației cu surse editate și inedite. Istoriografia problemei s-a centrat, în special, pe mișcarea eugenistă din Vechiul Regat și mai puțin pe cea din Transilvania.

Aria tematică vastă a lucrărilor publicate în periodicul clujean ne-a determinat să ne lărgim cercetarea. Pentru a putea sublinia rolul și importanța revistei în spațiul istoriografic românesc, am schițat mai întâi o scurtă prezentare istorică a eugeniei pe plan mondial, în primul capitol. În creionarea acestei imagini am pornit de la definirea termenului, am insistat apoi pe sublinierea originii apariției ideilor, dar și portretizarea celor mai importanți promotori ai mișcării din secolele XVIII-XX (*Jean-Baptist Lamarck, Thomas Robert Malthus, Bénédicte*

¹*Cunoștințe folositoare. Sfaturi pentru gospodari, Seria B, Nr. 8, p.97.*

Morel, Johann Gregor Mendel, Francis Galton, inventatorul termenului de „eugenie”) și am încheiat cu trecerea în revistă a principalelor idei eugeniste. În general, în paginile acestui capitol am prezentat, pe scurt, evoluția eugeniei pe plan mondial: de la idee la știință.

Odată conturată imaginea mișcării eugenice pe plan mondial ne-am oprit atenția asupra antecedentelor eugeniei în Transilvania, în cel de-al doilea capitol, denumit *Antecedentele eugeniei în Transilvania până în anul 1918*. Cercetarea noastră s-a focalizat pe reliefarea premiselor pe baza cărora se vor dezvolta, după anul 1918, conceptele eugiștilor români. Aceste idei, fie că au fost unele de import, fie că au fost unele proprii, au respectat specificul autohton, dar și caracteristicile de dezvoltare și evoluție a spațiului transilvănean de-a lungul timpului. Mișcarea eugenistă din România, deși și-a găsit forma de expresie cea mai convingătoare în perioada interbelică, s-a conturat pe antecedente deloc neglijabile. De aceea, prin demersul nostru am urmărit să trecem în revistă etapele anterioare desăvârșirii mișcării, desfășurate în Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. La o privire de ansamblu se poate observa că asupra acestei etape istorice și asupra acestui spațiu geografic și-au oprit condeiul numeroși cercetători și ziariști.

Următorul capitol, *Eugenia la Universitatea din Cluj în perioada interbelică*, a urmărit realizarea unei prezentări a impactului pe care l-a avut eugenia la nivelul învățământului superior de specialitate și evoluția interesului pe care l-a deținut această disciplină în mediul medical și social clujean. Pentru realizarea acestui deziderat, în subcapitolul *Portrete în timp. Personalități ale școlii medicale clujene*, am portretizat câteva dintre personalități, care au contribuit din plin la promovarea, prin diferite evenimentele organizate sau prin lucrări/buletine informative, a ideilor eugenice: Iuliu Moldovan, Petre Râmneanțu, Iordache Făcăoaru, Mihai Zolog, Ilie Ardelean, Valeriu Lucian Bologa, Ovidiu Comșia, Cornel Crișan, Salvator Cupcea, Iacob Iacobovici, Leon Daniello, Eugen Moraru, Ion Prodan, Leon Prodan, Iosif Stoichiță, Titu Turcu. Am completat informația cu o scurtă prezentare a curriculei cursurilor de igienă care s-au predat la Facultatea de Medicină din cadrul Universității din Cluj în perioada interbelică. Informațiile din acest capitol au provenit în marea lor majoritate din fondurile Arhivelor Naționale, Direcția Județeană Cluj.

Ultima parte a lucrării noastre și cea mai consistentă a fost dedicată studiului de caz al *Buletinului Eugenic și Biopolitic*. Se știe că revista este o publicație periodică a Societății ASTRA, ce apărea lunar, între anii 1927 și 1947, cu o pauză în timpul crizei economice datorată lipsei de fonduri între 1931 și 1933. Articolele publicate în revistă sunt, în

majoritatea lor, produsul școlii clujene, semnate de medici, demografi și specialiști în diverse domenii, sunt bine documentate, cu un vocabular bogat și diversificat. Firește că întâlnim și autori din București și Iași, precum și unele traduceri din literatura de specialitate străină, mai cu seamă englezi, americani, germani ș.a. Temele surprinse de acest periodic, pe care le-am și analizat în subcapitole separate, au fost: asistența socială, statutul femeii, condiția tinerei generații, legislația, demografia, studiul populației, teoria biologică privind populația, sănătatea publică, educația, biopolitica, ereditatea, teoriile evoluționiste, problema rasială. Contribuția inedită a cercetării noastre constă tocmai în reconstituirea principalelor momente din evoluția revistei, a fazelor în care s-a trecut de la eugenia pozitivă la eugenia negativă, cel puțin prin conținutul unor articole traduse din literatura germană și italiană, dar și prin articolele semnate de Făcăoaru și Rămneanțu. Abordând un discurs cu o tentă moderată în demonstrațiile lor, odată cu izbucnirea celui de-al doilea război mondial, atitudinea adeptilor eugeniei din Cluj s-a schimbat. Moderația a fost treptat înlocuită cu accentele rasiale. Cercetările și alocuțiunile nu mai erau centrate pe creșterea potențialului biologic pozitiv al societății românești, ci pe “purificarea corpului național de grupurile nedorite”².

Dezbaterile asupra eugeniei continuă și azi. Ideile care îi animau pe cercetători în secolul XIX își mai găsesc preocupări și în vremurile noastre. Așa cum am putut observa din rândurile de mai sus, teoriile legate de eugenie au constituit o preocupare umană din cele mai vechi timpuri, dar numai în modernitate, știința ameliorării rasei umane dobândește un caracter de sine stătător și își statuează principiile.

Chiar dacă aspirațiile eugeniștilor nu se regăsesc în perioada respectivă și nici mai târziu la nivelul implementării politice, legile și regulamentele inițiate de aceștia, precum și reformele ce au vizat domeniul educației, au avut consecințe pe termen lung, consecințe vizibile încă și în perioada contemporană.

² Maria Bucur, *Eugenie și modernizare în România interbelică*, trad. Raluca Popa, Editura Polirom, Iași, 2005, p. 204.